

Необхідно відзначити, що в закордонній науковій літературі крім аргументів, що обґрунтовують необхідність і можливість визнання “доходів від кар’єри” як об’єктів права спільної сумісної власності подружжя (що були приведені вище), висловлюються і прямо протилежні думки.³

Таким чином, на мій погляд, освітній і професійний рівні, ліцензія на здійснення професійної діяльності, ділова репутація професійної практики (престиж фірми) і т.п. не можуть бути віднесені до об’єктів права спільної сумісної власності подружжя. Вони являють собою, по суті, нематеріальні блага. Однак необхідно відзначити, що на відміну від життя і здоров’я, честі і гідності й інших нематеріальних благ, цілком позбавлених економічного змісту, “доходи від кар’єри” містять в собі потенційну можливість одержання певного майнового ефекту. Саме тому можна зробити однозначний висновок про те, що їх необхідно враховувати при поділі майна подружжя, що належить їм на права спільної сумісної власності.

¹ Weitzman L., “The New Property: Pension, Education, and Other Career Assets” in L. Weitzman, *The Divorce Revolution* (1985) // Faculty of Law University of Toronto. FAMILY LAW. Cases and Materials. 1993-1994. Vol.II. P. 673

² Klebanoff S. *To Love and Obey ‘Til Graduation Day – the Professional Degree in Light of the Uniform Marital Property Act* // American University Law Review. 1985. Spring. P. 849

³ Hopp R.G. Book review: Berend Hovius & Timothy G. Youdan, *The Law of Family Property*. Toronto, 1991 // Canadian Journal of Family Law. 1993. Vol. 11. P. 313-317

*Белоцерковець О.В.,
ад’юнкт кафедри цивільно-правових
дисциплін Національного університету
внутрішніх справ, м. Харків*

ГОТІВКОВІ ТА “БЕЗГОТІВКОВІ ГРОШІ”: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Відомо, що в науці цивільного права традиційно прийнято розрізняти готівкові й “безготівкові гроші”. Згідно Проекту Цивільного кодексу України (далі Проект) [1], гроші розглядаються в якості одного з різновидів речей. Так, ст. 161 Проекту відносить до об’єктів цивільних прав речі, включаючи й гроші. Цивільно-правові норми, використовуючи поняття “гроші”, включають в його зміст лише готівку. Як зазначає В. Белов, “гроші, згідно ЦК РФ [2] й російських банківських законів – це грошові знаки у вигляді банкнот і монет і нічого більше” [3, с.311-312].

На думку Л. Новоселової, “під готівкою звичайно розуміють гроші, які мають речеву форму: паперові гроші й монети. У науці цивільного права такі гроші розглядаються як речі, які визначаються родовими ознаками, ділені і споживані...” [4, с.15].

Тобто, наука цивільного права традиційно розглядає готівку саме як різновид речей. Такий підхід до готівки є найбільш поширеним, але його природа здається доволі дискусійною. Ми вважаємо не виправданим погоджуватися з позицією, згідно якої готівка розглядається як речі й відносини за участі готівки мають речемо - правовий характер.

Визнання готівки як речі, можливо відбувається тому, що визначення цього поняття насамперед розкривається через ознаку матеріальної субстанції.

Ні діючий ЦК УРСР, ні Проект не дає визначення цього поняття. Сучасне видання “Юридичної енциклопедії” визначає річ як “предмет зовнішнього (матеріального) світу, який

Загальні положення цивільного права

знаходиться у природному стані або створений працею людини, що є основним об'єктом у майнових відносинах” [5, с.65].

Розуміння речі лише як матеріального об'єкта можна знайти й в іншій юридичній літературі [6, с.174].

Зазначене вище поняття речі як предмету зовнішнього (матеріального) світу є вірним, але далеко не повним.

Основною безумовною ознакою речей у правовому значенні є їх цінність для людини, наявність у речі її корисних властивостей. Відомо, що найважливішою ознакою речей є заснована на їх природних якостях здатність задовольняти ті чи інші потреби людей. Гроші з точки зору їх природних якостей (навіть з урахуванням якості поліграфічного виконання й використання технічних засобів захисту від підробки) мають лише відносну цінність, яка визначається кількістю витраченої на їх виготовлення праці. Основні їх споживчі якості й цінність, визначаються змістом виявленого в них права. Готівка має відповідний матеріальний носій, але її економічна цінність сама по собі не являє для учасників майнових відносин тієї цінності, заради володіння якою він і є учасником цивільно-правових відносин. Безумовну цінність для такої особи представляє саме право, яке має вираз в певній формі.

Готівка є такою, що вироблена на матеріальному носії, тобто є документом, що засвідчує майнові права й фіксує закріплені в ньому зобов'язання. Сутність цього блага становить зовсім не документ, а саме майнове право, що ним підтверджується.

Таким чином, готівка характеризується наявністю кількох ознак, що відрізняють готівку від інших речей. Тому, здається можливим говорити, що готівка – це не речі, а лише майнові права. Такий висновок має дуже важливе практичне значення й полягає в наступному.

Визнання готівки лише як майнових прав, виключає застосування до правовідносин за її участі, правових норм, що регулюють відносини права власності. На готівку не можна розповсюджувати режим власності, фіксуючи тим самим речемо - правову сутність останніх. Це пов'язано з тим, що правовідносини власності виникають виключно з приводу речей. Іншими словами, лише річ являє з себе об'єкт права власності. Тому, готівка, як майнове право, існує самостійно й не може розглядатись як об'єкт права власності.

Таким чином, ми приходимо висновку, що учасники правовідносин за участі готівки набувають право вимоги на дії інших осіб, на відміну від звичайних ситуацій, де учасник стає володарем певних речей. Стає зрозумілим, що надалі необхідно вести мову саме про майнові правовідносини, що не мають речевого характеру, і об'єктом яких є зобов'язальні права.

Перш ніж перейти до розгляду такої правової категорії, як “безготівкові гроші”, передусім необхідно з'ясувати питання, що “безготівкові гроші” й безготівкові розрахунки це не одне і те ж й необхідно розрізнити ці поняття. Окрім того, з приводу визначення поняття і правової категорії “безготівкових грошей” в юридичній літературі можна зустріти різні точки зору, теорії та правові конструкції: від практичного ототожнювання безготівкових і готівкових грошей, до повного несприйняття “безготівкових грошей” в якості належної цивільно-правової категорії й позбавлення їх будь-якого правового змісту. Розглянемо й проаналізуємо різні точки зору.

Так, Л. Єфімова пише, що “під безготівковими грошима необхідно розуміти кредитові залишки різних рахунків клієнтури в банках, на які розповсюджується дія глави 45 ЦК РФ” [7, с.203-206; с.28-39].

На думку Л. Єфімової, записи на банківських рахунках, які відображають суми кредитових залишків на клієнтських рахунках, повинні визнаватися грошима, тому що вони визначають розмір грошового зобов'язання банку перед клієнтом, що виникає з договору банківського рахунку. При цьому запис на рахунку виконує функції грошей. Проте, на відміну від банків і

державних кредитних білетів минулого століття, сучасні безготівкові гроші не є цінними паперами й не мають речової форми [8, с.204]. Аналіз законодавства про безготівкові гроші призводить до висновку, що запис на банківському рахунку досить часто прирівнюється до готівкових грошей [9, с.39-49].

Таким чином, Л. Єфімова робить висновок, що “між готівковими та безготівковими грошима є тісний внутрішній зв’язок, який має вираз у тому, що готівкові й безготівкові гроші – всього лише різні форми грошей” [10, с.206]. “Тому можна говорити про настання наступного етапу розвитку грошового обігу, де записи на банківських рахунках перетворюються в самостійну форму грошей, досить автономну від готівкових” [11, с.34-35].

Ряд фахівців, що розглядають “безготівкові гроші”, на відміну від багатьох, у зміст цього поняття вкладають інше значення.

Так, існує погляд, згідно з яким, нелогічним здається віднесення безготівкових грошей до майна при одночасному запереченні за ними статусу грошей. Проблема полягає у тому, що це майно (безготівкові гроші) не має “тілесної” оболонки. Можливо, як вихід із ситуації, що склалася, необхідно індивідуалізувати безготівкові гроші, надати їм тілесну оболонку. У якості останньої міг би виступити документ у широкому розумінні цього слова (у тому числі й електронний документ). Із викладеного випливає висновок: безготівкові гроші – свого роду інформація, точніше облікова інформація [12, с.138].

Аналогічну за своїм змістом позицію займають й інші автори, які вказують, що досвід розвинутих країн свідчить, що за умови ринкової економіки, банки, як сформовані господарські механізми, оперують не грошима, а інформацією про рух грошей [13]. Або, під безготівковими грошима необхідно розуміти документовану інформацію (інформаційні ресурси) [14, с.68].

Розглянувши зазначені вище точки зору відносно поняття й правової природи “безготівкових грошей”, необхідно зазначити наступне.

На нашу думку, здається не зовсім вірним іменувати запис на банківському рахунку, який відображає суму кредитових залишків на рахунках клієнтури, “безготівковими грошима”. Тому термін “безготівкові гроші” ми пропонуємо іменувати “як кошти на банківських рахунках”. Це пов’язано з тим, що не зовсім юридично коректно іменувати запис на банківському рахунку, який відображає суму кредитових залишків на рахунках клієнтури саме грошима, хоча й безготівковими. Така позиція обумовлена тим, що розрахунки по зобов’язанням у безготівковому порядку здійснюються за відсутності грошей, як матеріальної субстанції. Це твердження знаходить прояв й у думці Л. Новоселової, яка пише, що: “у сучасних умовах гроші в банку практично миттєво втрачають свою речову оболонку, виступаючи лише у вигляді записів по рахунках на папері або в електронній формі. Вони не можуть бути об’єктом речевих прав вкладника (клієнта) й входять у склад його майна, як право вимоги майнового характеру, що засноване на зобов’язанні банку, яке випливає із договору” [15, с.37]. Тому говорити про гроші в даному випадку, хоча й “безготівкові”, буде юридично не обґрунтованим. Більше того, відносини між учасниками безготівкових розрахунків з приводу відображеної на рахунку суми, мають зобов’язальний, а не речевий характер. Не приймаючи такий термін, як “безготівкові гроші”, мова йде не тільки про словесне визначення даного поняття, але й про його смислове наповнення, яке має виключно важливе правове значення при визначенні цивільно-правового характеру відносин, які формуються при здійсненні безготівкових розрахунків. Як пише В. Белов, “те, що зараз має назву “безготівкові гроші”, в період свого становлення (у 20-ті роки) іменувалось більш точніше – “безгрошові розрахунки”, розрахунки без грошей. Сучасним еквівалентом даної розшифровки буде описова характеристика “розрахунки без готівкових”, а зовсім не “розрахунки безготівковими грошима”, як прийнято вважати” [16, с.311-312].

Загальні положення цивільного права

Таким чином, здається можливим погодитись з твердженням про те, що “безготівкових грошей” не буває; гроші можуть бути тільки готівковими, тому й розрахунків “безготівковими грошима” не має й бути не може [17,с.311-312].

Після дослідження поняття та правової природи “готівки” й так званих “безготівкових грошей”, доречно зазначити, що майже єдиним, що об’єднує їх є те, що і готівка і кошти на банківських рахунках є носіями майнового права. Суб’єкти цих зобов’язальних правовідносин набувають право вимоги на дії інших осіб.

Література

1. Проект Цивільного кодексу України // Укр. право. – 1999. – № 1.
2. Гражданский кодекс Российской Федерации. Части первая и вторая. – М.: Новая Волна, 1996.
3. Белов В.А. Банковское право России: теория, законодательство, практика: Юридические очерки. – М., 2000.
4. Новоселова Л.А. Проблемы гражданско-правового регулирования расчетных правоотношений / Докт. дис. – М., 1997.
5. Юридическая энциклопедия / Под ред. М.Ю. Тихомирова. М., 1997.
6. Гражданское право: Учебник. Ч.1 / Под ред. Ю.К. Толстого, А.П. Сергеева. М.: ТЕИС, 1996.
7. Ефимова Л.Г. Банковские сделки: право и практика. – М., 2001.
8. Ефимова Л. Правовые проблемы безналичных денег // Хозяйство и право. – 1997. – № 1.
9. Там само.
10. Ефимова Л. Правовые проблемы безналичных денег // Хозяйство и право. – 1997. – № 2.
11. Ефимова Л.Г. Банковские сделки: право и практика. – М., 2001.
12. Ефимова Л. Правовые проблемы безналичных денег // Хозяйство и право. – 1997. – № 1.
13. Потяркин Д. Безналичные деньги – имущество? // Хозяйство и право. – 1997. – № 3.
14. Валева Р. Проблемы управления банком: взгляд изнутри // Бизнес и банки. – 1996. – №30.
15. Тараканов С. Информационная природа безналичных денег // Хозяйство и право. – 1998. – № 9.
16. Новоселова Л.А. Денежные расчеты в предпринимательской деятельности. – М.: Юринфор, 1996.
17. Белов В.А. Банковское право России: теория, законодательство, практика: Юридические очерки. – М., 2000.
18. Там само.

Хатнюк Ч.С.,

ад’юнкта кафедри цивільного права

Національної академії внутрішніх справ

України, м. Київ

ПРАВОВА ПРИРОДА ОСПОРЮВАНИХ ПРАВОЧИНІВ

В Україні гарантується єдність економічного простору, вільне пересування товарів, послуг і фінансових засобів, підтримка конкуренції, свобода економічної діяльності. Кожен має право на вільне використання своїх здібностей і майна в підприємницькій та іншій не забороненій законом діяльності. Однак здійснення принципу “свободи економічної діяльності” не повинно порушувати права, свободи і законні інтереси інших осіб. З цієї ціллю законом передбачаються певні обмеження при здійсненні будь-якої економічної діяльності. Правочини